

SNIJDERS v. The Netherlands (№ 56440/15)

Обставини справи

Справа стосувалася стверджуваної заявником несправедливості кримінального провадження через неможливість сторони захисту провести прямий перехресний допит анонімного свідка, показання якого були використані в якості доказів проти заявника.

У жовтні 2002 року на водійському сидінні фургона було знайдено тіло чоловіка Y., який був застрелений незадовго до цього. У фургоні було виявлено залишки амфетаміну, а за 50 метрів від тіла – недопалок, який, враховуючи його стан та погодні умови на той час, мав бути викинутий протягом дванадцяти годин до того, як було знайдено тіло Y. Знайдений на недопалку профіль ДНК збігався з профілем ДНК, знайденим за інших обставин на сонцезахисних окулярах, залишених у листопаді 2001 року на місці крадіжки, однак в базі даних його не було. Оскільки вбивство не було розкрито, це розслідування було закрито у 2003 році.

8 квітня 2005 року слідчий суддя Е. допитав під присягою свідка Х. щодо вбивства Y. Перед допитом Х. заявив, що він знає, хто вчинив вбивство Y., і готовий дати показання лише за умови забезпечення своєї анонімності, оскільки мав підстави побоюватися за своє життя. Слідчий суддя заслухав Х. відповідно до пункту 2 статті 190 Кримінального процесуального кодексу, яка надавала слідчому судді право не зазначати у протоколі допиту особисті дані свідка, якщо є обґрунтовані підстави підозрювати, що у зв'язку з дачею показань йому буде завдано незручностей або створено перешкоди у здійсненні ним професійної діяльності. Х. розказав, що заявник зізнався йому у скоєнні вбивства, і повідомив деталі злочину, які не були розголошені в ЗМІ і збігалися з фактичними даними поліції. За словами слідчого судді Е., свідчення Х. виявилися достовірними, оскільки були дані недвозначно, спонтанно та без вагань.

У 2008 році було виявлено, що профіль ДНК заявника, який було внесено до бази даних ДНК на початку того ж року, збігається з профілем ДНК на недопалку, який було знайдено біля тіла Y. Після відновлення кримінального провадження у справі про вбивство поліція неодноразово допитувала низку свідків, у тому числі колишню дівчину заявника, яка також засвідчила, що заявник розказав їй, як він вчинив убивство Y. на замовлення. На той момент заявника було затримано у зв'язку з іншими злочинними діями (чотири збройні пограбування банків, скоєні в Німеччині в 2005 році, за які він був засуджений у 2006 році до дев'яти років позбавлення волі). У лютому 2010 року заявник був заарештований у в'язниці за підозрою у причетності до вбивства Y.

Під час розгляду справи за клопотанням прокурора обласний суд змінив статус Х. як свідка, надавши йому відповідно до статті 226а КПК статус свідка, якому загрожує небезпека. Відповідно до принципу відкритості, який є одним з основоположних принципів нідерландського кримінального процесуального права і вимагає, щоб сторона обвинувачення, сторона захисту та суддя або судді першої інстанції мали однакові матеріали справи, особа Х. була невідома не лише стороні захисту, але й суду, який розглядав справу. Тому після надання Х. статусу свідка, якому загрожує небезпека, він був допитаний слідчим суддею V., через якого обвинувачення та захист могли поставити свідку свої запитання.

Рішенням від 9 липня 2012 року обласний суд визнав заявника винним у вбивстві Y. і засудив його до вісімнадцяти років позбавлення волі. Він постановив, що показання Х. були достатньо достовірними, послідовними і надійними, щоб їх можна було використовувати як докази. У зв'язку з цим суд вважав, що і в 2005, і в 2012 роках слідчі судді оцінили показання Х. як достовірні, що показання Х. були послідовними і детальними і що вони були підтверджені в істотних аспектах як висновками кримінального розслідування, так і показаннями колишньої дівчини заявника. Національний суд зазначив, що Х. заявив під присягою, що не мав жодних контактів з колишньою дівчиною заявника щодо цієї справи, що їхні свідчення містили інформацію про злочин, яку вони не могли дізнатися із засобів масової інформації, що свідчення Х. не були єдиним або вирішальним доказом, який був покладений в основу обвинувального вироку, і що було вжито достатніх заходів для компенсації обмеження права захисту на допит свідків.

Рішенням від 2 квітня 2014 року Апеляційний суд скасував вирок обласного суду, оскільки він не ґрунтувався на тих самих доказах, визнав заявника винним у вбивстві Y. і засудив його до вісімнадцяти років позбавлення волі. Обвинувальний вирок ґрунтувався на двадцяти доказах, включаючи профіль ДНК, знайдений на недопалку, свідчення колишньої дівчини заявника та свідчення Х.

Рішенням від 16 червня 2015 року Верховний Суд відхилив касаційну скаргу заявника.

Оцінка Суду

Суд нагадав, що у справі *Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom*, № 26766/05 та № 22228/06, § 119, від 15 грудня 2011 року, Велика Палата Суду узагальнила і уточнила принципи, які слід застосовувати у випадках, коли свідок обвинувачення не брав участь у судовому розгляді, а раніше зроблені ним заяви були прийняті в якості доказів. Відповідність такого провадження пунктам

З (d) статті 6 Конвенції має аналізуватися за трьома критеріями: (i) чи була поважна причина для неявки свідка і, відповідно, для прийняття неперевіраних показань відсутнього свідка як доказу (там само, §§ 120-125); (ii) чи були показання відсутнього свідка єдиною або вирішальною підставою для засудження підсудного (там само, §§ 126-47); і (iii) чи існували достатні врівноважуючі фактори, включаючи надійні процесуальні гарантії, щоб компенсувати недоліки, з якими зіткнувся захист в результаті прийняття неперевіраних доказів, і забезпечити, щоб судовий розгляд, оцінений в цілому, був справедливим (там само, § 147). Ці принципи були в подальшому роз'яснені у справі *Schatschaschwili v. Germany* [GC], № 9154/10, §§ 111-31, ECHR 2015.

Хоча рішення у справах *Al-Khawaja and Tahery* та *Schatschaschwili* стосувалися відсутніх, а не анонімних свідків, Суд вказав, що проблеми, пов'язані з цими двома типами свідків, не відрізняються в принципі, оскільки кожна з них призводить до потенційної невідповідності для обвинуваченого через неможливість перевірити чесність і достовірність свідків, а також правдивість і надійність їхніх свідчень. Відповідно, при аналізі прийняття в якості доказів показань відсутнього свідка та показань свідка, особа якого прихована, Суд застосовує аналогічний підхід.

В той же час конкретні обмеження можливості захисту допитувати анонімного свідка відрізняються від обмежень щодо відсутнього свідка, особа якого, зрештою, відома. Відповідно, використання в якості доказів повністю анонімних показань свідка та неможливість допитати цього свідка під час судового розгляду може погіршити умови, в яких працює захист.

Щодо першого критерію трискладового тесту *Al-Khawaja and Tahery* Суд зазначив, що надаючи Х. статус свідка, якому загрожує небезпека, обласний суд надав детальне обґрунтування існуванню небезпеки, пов'язаної із заявником, та впливу цієї небезпеки на Х., а також встановив, що Х. дійсно буде побоюватися за своє життя, здоров'я та безпеку, якщо його особу буде розголошено. Цей суд покладався не лише на інформацію, надану Х., а й на об'єктивні факти, які можна обґрунтовано вважати такими, що сприяли виникненню страху з боку Х., зокрема, те, що заявник вже неодноразово відбував покарання за насильницькі злочини.

Суд зазначив, що під час допиту Х. слідчим суддею у 2005 році ще не було встановлено жодного підозрюваного у вбивстві, який міг би клопотати про проведення перехресного допиту. Обласний суд, який засідав у нарадчій кімнаті, також звернув увагу, серед іншого, на той факт, що Х., який не був представлений захисником під час дачі показань у 2005 році, ймовірно, не знав про відмінності між статтями 190 і 226а КПК, і що від пересічного свідка не можна очікувати розуміння юридичних деталей статусу, який надається цими положеннями. Той факт, що заявник, який у 2010 році був заарештований і

звинувачений у причетності до вбивства Y., ознайомився з викривальними показаннями свідка проти нього і попросив заслухати X. на судовому засіданні, на думку суду, свідчив про зміну обставин, яка змусила його надати X. більший ступінь захисту.

У світлі чітких і конкретних висновків з цього питання не можна сказати, що рішення національного суду про надання X. статусу свідка, якому загрожує небезпека, було нечітким або недостатньо обґрунтованим, або що наведені для цього причини були спекулятивними або ґрунтувалися виключно на тяжкості вчинених злочинів. Навпаки, виходячи з наявних у нього матеріалів, Суд вважав, що рішення обласного суду, який засідав у закритому режимі, про надання X. статусу свідка, якому загрожує небезпека, через його побоювання репресій, ґрунтувалося на об'єктивних підставах і підтверджувалося доказами, а тому не може вважатися свавільним або явно необґрунтованим. З огляду на вищевикладене, Суд погодився з тим, що існувала вагома причина, яка виправдовувала захист особи X.

Щодо другого критерію Суд погодився з висновком апеляційного суду про те, що засудження заявника не ґрунтувалося виключно на показаннях X. Проте, зазначивши, що показання X. мали неабияку вагу, оскільки вони були використані для підтвердження показань колишньої дівчини заявника та оцінки їх надійності та достовірності, а також враховуючи необхідність за статтею 6 оцінювати справедливість провадження в цілому, Суд мав визначити, чи існували достатні фактори, що врівноважували будь-які недоліки, які могли виникнути для сторони захисту через прийняття цих доказів (третій критерій).

Так, Суд вказав, що при оцінці достатності врівноважуючих факторів мають значення наступні елементи: підхід суду першої інстанції до неперевіраних доказів; наявність і переконливість доказів, що підтверджують неперевірені показання свідків; процесуальні заходи, вжиті для компенсації відсутності можливості прямого перехресного допиту свідка під час судового розгляду.

У зв'язку з цим питання про те, чи були врівноважуючі фактори достатніми, тісно пов'язане з доказовою вагою показань неперевіреного свідка, яка, в свою чергу, обернено пропорційно пов'язана з доказовою вагою інших доказів. Іншими словами, чим важливіші інші докази, тим менша доказова вага надається показанням неперевіреного свідка і, в свою чергу, тим меншу вагу повинні мати врівноважуючі фактори, щоб провадження в цілому вважалося справедливим (див. цитовані вище *Al Khawaja and Tahery*, §§ 131 і 139; *Schatschaschwili*, §§ 116 і 123; і, нещодавнє *Asani v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*, № 27962/10, §§ 34 підпункт (vi) і 35, від 1 лютого 2018 року).

Що стосується підходу національних судів до неперевіраних доказів та наявності додаткових обвинувальних доказів, Суд зазначив, що апеляційний суд дослідив вагомість, узгодженість та послідовність показань Х. та перехресні посилання на них з іншими наявними доказами і ретельно, з детальним обґрунтуванням (§§ 25-27 рішення) переконався в тому, що показання Х. були достовірними. Аргументація Апеляційного суду витримала ретельну перевірку Верховним Судом, який підтвердив його рішення (§ 30 рішення).

Щодо процесуальних заходів, вжитих для компенсації відсутності можливості провести прямий перехресний допит свідка під час судового розгляду, Суд зазначив, що принцип безпосередності був би краще дотриманий, якби судді, які розглядали справу, мали можливість оцінити достовірність показань Х., знаючи його особу, і самі допитали анонімного свідка або, щонайменше, отримали повну невідредаговану стенограму його допиту слідчим суддею. Проте Суд визнав, що передбачена статтями 226а - 226f КПК процедура, яка спеціально призначена для забезпечення компенсаційних процесуальних гарантій, була дотримана (§§ 13-18, 22-27 і 31-37 рішення).

Суд зазначив, що під час допиту Х. слідчим суддею V. у 2012 році не була присутньою не лише сторона захисту, але й державний обвинувач (§ 15 рішення), яким проте була надана можливість подати у письмовій формі питання, які вони хотіли поставити свідку. Свідок був приведений до присяги перед допитом. Після отримання (частково відредагованих) відповідей свідка захист мав можливість поставити Х. додаткові запитання у письмовій формі (§§ 16 і 24) і таким чином поставити під сумнів достовірність його свідчень.

Суд визнав, що характер і обсяг запитань, які ставляться анонімному свідку, значно обмежені через його анонімність, і що право ставити письмові запитання такому свідку не може, особливо за відсутності поважних причин (перший критерій тесту *Al-Khawaja and Tahery*), розглядатися як заміна основоположного права на допит свідка. З іншого боку, Суд також звернув увагу на те, що у цій справі захист утримався від використання можливості поставити додаткові запитання. Таким чином, можна вважати, що захист відмовився від права оскаржувати достовірність показань Х. щодо будь-якої непослідовності в його показаннях або невідповідності між його показаннями та показаннями інших свідків. Захист повинен був знати, що отримані таким чином свідчення можуть бути використані як докази в суді.

Крім того, Суд зазначив, що надійність та достовірність Х. була позитивно оцінена слідчими суддями Е. та V. у 2005 та 2012 роках, незалежність та неупередженість яких є важливою процесуальною гарантією справедливості провадження. Суд також зазначив, що хоча заявник міг подати клопотання про допит цих слідчих суддів під час судового розгляду, він не скористався цією

можливістю. Нарешті, Суд зазначив, що з рішення Апеляційного суду також випливало, що з метою забезпечення права заявника на справедливий судовий розгляд він розглянув питання про те, чи було рішення про надання Х. статусу свідка, якому загрожує небезпека, і спосіб, у який суд першої інстанції ухвалив це рішення, пов'язане з будь-якими порушеннями основоположних принципів (§ 22 рішення).

Беручи до уваги конкретні факти та обставини справи, Суд вважав, що не можна стверджувати, що кримінальне провадження проти заявника, якщо його розглядати в цілому, було несправедливим у зв'язку з допущенням в якості доказів показань Х., і що труднощі, з якими зіткнувся захист у зв'язку з анонімістю, наданою Х., були достатньою мірою врівноважені процедурами, застосованими органами судової влади.

Висновок

Відсутність порушення пунктів 1 і 3 (d) статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалено Палатою 6 лютого 2024 року та набуло статусу остаточного 6 травня 2024 року відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.